

Oponentský posudek dizertační práce Mgr. Kateřiny Šormové

Čtenářská gramotnost romských žáků

Filozofická fakulta UK, 2015, 216 stran

Dizertační práci jsem přečetl podrobně a s velkým zájmem. Po celkovém zhodnocení a též ve srovnání s jinými dizertacemi dospívám k závěru, že jde o velmi kvalitní vědeckou práci. Toto své hodnocení opírám o různá pozitiva, která jsem v dizertaci shledal a na něž nyní upozorním.

Pozitivní vlastnosti dizertace

(1) Nejvýznamnější pozitivum práce vidím v tom, že se zaměřuje na problematiku, která je v českém prostředí společensky aktuální a přitom vědecky nedostatečně prozkoumaná. Jde o komplikovanou problematiku vzdělávání a vzdělanosti romské populace, která má známé důsledky pro celkové sociální a ekonomické postavení Romů. Na jedné straně se zejména ze strany politiků apeluje na to, aby se úroveň vzdělanosti romské menšiny zvyšovala, protože je rozhodující podmínkou jejich uplatnění na trhu práce, na druhé straně se mimo tyto proklamace neobjasňuje, jak tuto vzdělanost fakticky realizovat v reálných podmínkách života Romů.

Je přínosem dizertace, že autorka uchopila tuto problematiku na základě adekvátního vědeckého přístupu: Ukazuje totiž, že jako první krok je nutno popsat a vysvětlit, jak již od prvních ročníků základní školy dochází k zaostávání romských žáků ve srovnání s většinovou neromskou populací, a že kořeny tohoto zaostávání spočívají v deficitech lingvistické povahy, především v nedostatečné úrovni čtenářské gramotnosti.

(2) Je obdivuhodné, s jak rozsáhlým a fundovaným teoretickým vybavením autorka ke zkoumání této problematiky přistoupila. V úvodních kapitolách práce (kap. 1–3) vysvětluje klíčové pojmy a s nimi spojené koncepce, tj. gramotnost, čtenářská gramotnost, funkční gramotnost, a faktory působící buď na rozvoj nebo

naopak na útlum těchto fenoménů. V navazujících kapitolách (kap. 4 – 6) se zabývá specifickými problémy vzdělávání romských žáků a zejména jazykovou situací v jejich rodinách a komunitách. Všechna tato objasnění jsou zakládána na konkrétních zjištěních (pokud jsou k dispozici) z oblasti lingvistické, pedagogické, etnologické a též ze vzdělávací politiky. V tomto rámci se autorka nevyhýbá „choulostivé“ záležitosti oprávněnosti či neoprávněnosti umísťování romských žáků v praktických základních školách (viz k tomu diskusní poznámku níže).

(3) Zhruba polovinu dizertace tvoří popis autorčina empirického výzkumu zaměřeného na čtenářskou gramotnost romských žáků ve 4. a 5. ročníku základních škol. Jde o originální výzkum, který přináší poznatky o romských žácích, jež u nás dosud nejsou k dispozici. Výzkum byl proveden po metodologické stránce velmi přesně. Vychází z koncepce výzkumu čtenářské gramotnosti PIRLS, aplikuje testy a dotazníky pro žáky a učitele. Zjišťuje a podrobně srovnává charakteristiky čtenářské gramotnosti v souborech 261 romských žáků a 335 neromských žáků a jejich učitelů. Výsledky jsou podrobeny statistické analýze a stanovené hypotézy jsou interpretovány. Za pozitivum dizertace považuji také to, že autorka formuluje (v kap. 12) závěry nejen pro další výzkum, ale také pro vzdělávací praxi.

(4) K metodologické transparentnosti dizertace přispívá jednak množství přehledných tabulek – celkem 106, jednak také zveřejnění úplného znění testového sešitu, žakovského dotazníku, učitelského dotazníku v přílohách.

(5) Vynikající je stylistická a formální prezentace dizertace. Výchozí poznatková základna se opírá o zhruba 250 publikací tištěných a elektronických, českých a zahraničních. Oceňuji široký, multidisciplinární záběr použité literatury obsahující zdroje lingvistické, pedagogické, sociologické a další.

(6) Text dizertace je stylisticky a terminologicky formulován přesně, čtivě, s úspornou vědeckou dikcí. A také bez chyb a nepřesností v bibliografii a jinde.

Kritické a diskusní poznámky

V dizertaci jsem neshledal žádné nekorektní formulace či údaje jak v teoretické, tak ve výzkumné části, které by se daly považovat za nedostatky práce. Uvádím jen několik poznámek, které by se mohly stát předmětem diskuse, a ještě několik drobných upozornění,

- Základní diskusní otázkou je to, jakými postupy dosáhnout toho, aby se čtenářská gramotnost (právem považovaná za klíčovou pro kognitivní rozvoj jedince) dala zvyšovat u příslušníků romského etnika. Jak složitá je tato záležitost, vyplývá z verifikace některých hypotéz v dizertaci formulovaných. Např. při verifikaci H3 a H3.1 (s. 137-138) týkajících se vlivu rodinného prostředí na výsledky čtenářské gramotnosti (s. 137-138) se zjišťuje, že podnětné nebo nepodnětné rodinné prostředí má vliv u neromských žáků . kdežto vliv nemá u romských žáků. Vedle toho je přijata alternativní H4, podle níž předčítání v dětství nemá pozitivní souvislost s výsledky čtenářské gramotnosti u romských žáků (s. 139). Z těchto zjištění by vyplývalo, že rodinné prostředí romských dětí není rozhodující pro úroveň jejich čtenářské gramotnosti, ačkoliv v textu se na řadě míst zdůrazňuje rozhodující vliv romských rodin na vzdělávací potenciál dětí. – Mohla by to autorka vysvětlit?
- Druhá otázka k možné diskusi se týká úrovně čtenářské gramotnosti u romských a neromských dětí ve třídách, v nichž je podíl Romů vyšší nebo nižší než 50 %. Domnívám se, že interpretace souvisejících s tím hypotéz H8.1 (na s. 145-146) a shodné konstatování na s. 157, tj. že podíl zastoupení vyšší než 50 % nemá na výsledky romských žáků vliv, kdežto u neromských žáků se tento vliv projevuje (nižšími výsledky testu), není vysvětlení zcela adekvátní (tj. jakožto působení sociální skladby neromských dětí v převážně romských třídách). – Já to vidím tak, že vysoký podíl Romů ve třídě může mít negativní vliv na neromské děti nikoliv v důsledku jejich sociálních charakteristik, ale v důsledku nepříznivého učebního klimatu, které působí nepříznivě na neromské děti. - Je to věc podrobnější diskuse, kterou zde nemohu rozvíjet, ale mohla by se autorka k tomu vyjádřit.
- S tím souvisí také vyhrcoená debata o správnosti či nesprávnosti zařazování

romských žáků do praktických základních škol. I když to možná přesahuje rámec dizertace, mohla autorka aspoň uvést, že existují argumenty českých odborníků (učitelů těchto škol a speciálních pedagogů) podporující toto zařazování, a neodkazovat poněkud jednostranně jen na situaci ve V. Británii (s. 59-60).

- Doporučení autorky pro vzdělávací praxi na s. 160-161 jsou zcela oprávněná, plně s nimi souhlasím – např. významnost participace romských dětí již v předškolních zařízeních, vybavení tříd knihovny aj. Jen se obávám, že realizace těchto doporučení je otázka spíše ekonomického charakteru pro příslušné orgány ministerstva školství.
- Drobnosti (vzhledem k celkové citační přesnosti práce): V seznamu použité literatury chybí bibliografický údaj pro Gabal et al. (2002), cit na s. 34; také pro Choděra (1999), cit. na s. 124 a 127.

Závěr posudku

Vzhledem k výše uvedeným pozitivním vlastnostem této vědecké práce **dizertaci plně doporučuji k obhajobě.**

Zároveň doporučuji, aby práce byla v adekvátní formě a rozsahu publikována v odborném časopise, resp. jako samostatná monografie.

Praha, 29. března 2015

Prof. PhDr. Jan Průcha, DrSc.